

Δήμος Νάξου και Μικρών Κυκλάδων
Municipality of Naxos and Small Cyclades

ΝΑΞΟΣ

(Αρχαία, Βυζαντινή, Λατινοκρατούμενη,
Νεότερη, Σύγχρονη)

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΟΥ ΣΤ΄ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
«Η Νάξος διά μέσου των αιώνων»

Υπό την αιγίδα της Ακαδημίας Αθηνών
Δαμαριώνας Νάξου, 30 Αυγούστου - 2 Σεπτεμβρίου 2018

ΤΟΜΟΣ Α΄

NAXOS

(Ancient, Byzantine and under Latin Rule,
Early Modern and Modern, Contemporary)

MINUTES OF THE 6TH SCIENTIFIC CONFERENCE
“Naxos throughout the centuries”

Under the aegis of the Academy of Athens
Damarionas, Naxos, August 30 - September 2, 2018

VOLUME I

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ | EDITOR
Βασίλης Φραγκουλόπουλος | Vassilis Fragoulopoulos

ΝΑΞΟΣ, ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2021 | NAXOS, NOVEMBER 2021

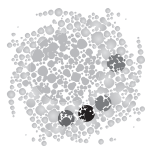
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Γιάννης Βερόνης, *ε. τ. Δικηγόρος*
Γιάννης Ησαΐας, *Φιλολόγος-πρώην Λυκειάρχης*
Αντώνης Τζιώτης, *Φιλολόγος-πρώην Λυκειάρχης*
Αλέκος Φλωράκης, *Δρ Εθνολόγος-Λαογράφος*
Βασίλης Φραγκουλόπουλος, *Νομικός-Οικονομολόγος*

«...ὡς στλεγγίδας λαβοῦσαι ἔπειτα σιφωνίζομεν τὸν οἶνον»

ΑΡΙΣΤΟΦ. ΘΕΣΜ., 556-557

Δήμος Νάξου
και Μικρών Κυκλάδων

Νάξος, Τ.Κ. 84300
Τηλ: 22853 60100
Email: naxos@naxos.gov.gr

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ - ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ - ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ:

ENTY-ΠΩ Καλογερόγιαννης - Γραφικές Τέχνες

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Κατά τον Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με τον Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975), απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια.

ISBN: 978-618-85796-0-6 (set)

ISBN: 978-618-85796-1-3

© Copyright 2021

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ (CONTENTS OF THE THREE VOLUMES)

ΤΟΜΟΣ Α΄ (VOLUME I)

ΑΡΧΑΙΑ ΝΑΞΟΣ

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

TRISTAN CARTER - ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΗΣ	71
Neanderthal στη Νάξο! Το ιστορικό των ερευνών στη Στελίδα (1981 - 2018).	
COLIN RENFREW - MICHAEL J. BOYD - ΕΙΡΗΝΗ ΛΕΓΑΚΗ - ΕΥΗ ΜΑΡΓΑΡΙΤΗ - ΓΙΩΡΓΟΣ ΓΑΒΑΛΑΣ - ΙΩΑΝΝΑ ΜΟΥΤΑΦΗ - ΑΥΛΑ ΚΡΙJΝΕΝ	87
Νέες ανασκαφές στην Κέρο, 2016 - 2017.	
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Ζ. ΣΑΜΑΡΑΣ	103
Η οικιστική εξέλιξη της Νάξου κατά τους προϊστορικούς και τους πρώιμους ιστορικούς χρόνους. Εφαρμογή του μοντέλου του οικιστικού εκκρεμούς.	
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΚΑΡΠΕΛΗΣ	115
Για την ανάπτυξη γεωτουρισμού στη Νάξο.	
SVEN AHRENS - ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΤΑΓΩΝΙΔΟΥ	127
Υποβρύχια αρχαιολογική έρευνα κατά μήκος των νοτίων ακτών της Νάξου.	

ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ-ΑΜΑΛΙΑ ΜΠΕΜΠΗ	139
Η Νάξος στην αρχαία ελληνική μυθολογία. Θεοί, ήρωες και τόπος.	
ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ - ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΧΡΥΣΟΒΙΤΣΑΝΟΥ	147
Η Αριάδνη στη Νάξο: Μνήμη και νοσταλγία.	
ΜΑΡΙΑ ΑΝΤ. ΧΙΔΙΡΟΓΛΟΥ	159
Το νησιωτικό τοπίο ως μύθος. Εικόνες από τη μυθική συνάντηση του Διονύσου με την Αριάδνη στη Νάξο, σε αττικά αγγεία του 5 ^{ου} και 4 ^{ου} αιώνα π.Χ.	

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΝΑΞΙΑΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ Δ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ	175
Χάλκινα εργαλεία και όπλα από τον Πάνορμο της Νάξου. Συμβολή στην έρευνα του Ναξιακού πολιτισμού κατά την πρώιμη εποχή του χαλκού (3 ^η χιλιετία π.Χ.).	
ΦΩΤΕΙΝΗ ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ	191
Η Νάξος διά των αιώνων: Σημαντικό Πολιτιστικό Κέντρο στο Αιγαίο.	
ΖΩΣΗ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ	203
Δήλιοι Απόλλων και Άρτεμις στη Νάξο.	

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΣΗΜΑΝΤΩΝΗ-ΜΠΟΥΡΝΙΑ	219
Ιερά.....μαγειρέματα στα Ύγρια Νάξου.	
ΣΤΑΜΑΤΙΟΣ Α. ΦΡΙΤΖΙΛΑΣ	235
Μαρμάρινο σήκωμα με άβακα από τη Νάξο.	
ΜΑΝΩΛΗΣ ΒΑΜΒΑΚΑΣ - ΒΑΣΙΛΗΣ Κ. ΛΑΜΠΡΙΝΟΥΔΑΚΗΣ - ΜΑΡΙΑ ΜΑΓΝΗΣΑΛΗ - ΘΕΜΗΣ ΜΠΙΛΗΣ - ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ Σ. ΣΦΥΡΟΕΡΑ	245
Πρόταση για τη δημιουργία δικτύου πολιτιστικών διαδρομών στη Νάξο: «Ένα μοναδικό διαχρονικό ταξίδι στον ευρωπαϊκό πολιτισμό».	
ΕΙΡΗΝΗ ΛΕΓΑΚΗ - ΜΑΥΡΟΕΙΔΗΣ ΜΑΥΡΟΕΙΔΟΠΟΥΛΟΣ	261
Νάξος και Μικρές Κυκλάδες: Παλίμψηστα από στρώσεις ιστορίας.	
ΑΓΓΕΛΟΣ Π. ΜΑΤΘΑΙΟΥ	281
Οι επιγραφές της Νάξου.	
ΦΑΝΗΣ ΜΑΥΡΙΔΗΣ	297
Τα σπήλαια της Νάξου και των Μικρών Κυκλάδων και η συμβολή τους στην αρχαιολογική έρευνα.	
ΟΛΓΑ ΦΙΛΑΝΙΩΤΟΥ	309
Αρχαιολογικές έρευνες στη Νάξο, 1980 - 2006.	

ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑ

VASILIKI ANEVLAVI - WALTER PROCHASKA	329
Naxian marble: The area where the story begins.	
ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΤΡΑΝΤΑ	339
Η παρουσίαση του κυκλαδικού πολιτισμού σε μουσειακές εκθέσεις και η περίπτωση της Νάξου.	
ΣΟΦΙΑ ΦΡΑΓΚΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ	349
Η ιστορία του αρχαιολογικού μουσείου της Νάξου (1899 - 1973).	

ΑΡΧΑΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ, ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ Α. ΔΟΝΟΣ	371
Μνημειακότητα και συλλογικότητα: Η μνημειακή πλαστική και αρχιτεκτονική ως εκφάνσεις της συλλογικής ταυτότητας της Ναξιακής αρχαϊκής κοινωνίας.	
ΣΠΥΡΟΣ ΚΟΥΛΟΧΕΡΗΣ	385
Η Αθήνα «μιμείται» τη Νάξο: Αφορμή για ένα σχόλιο στην Ιστορία.	
ΧΡΗΣΤΟΣ Π. ΜΠΑΛΟΓΛΟΥ	389
Αριστοτέλης και Νάξος.	

Μ. ΤΣΙΚΡΙΤΣΗΣ - Ξ. ΜΟΥΣΑΣ - Δ. ΤΣΙΚΡΙΤΣΗΣ	395
Προϊστορικές αστρονομικές γνώσεις στα τηγανόσχημα της Νάξου και πλάκες με επίκρουστες σπείρες.	

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΑΙ ΛΑΤΙΝΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΗ ΝΑΞΟΣ ΝΑΞΙΩΝ ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΤΑΣΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ	413
Ιστορικές καταβολές και διαχρονική χρήση των παλαιών αρτηριών επικοινωνίας στη Ναξιακή ενδοχώρα.	
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΗΣ - ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΡΜΑΝΙΑΤΗΣ - ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΑΤΖΗΛΑΖΑΡΟΥ	423
Στερεωτικές εργασίες της Εφορείας Αρχαιοτήτων Κυκλάδων σε βυζαντινά και μεταβυζαντινά μνημεία της Νάξου.	
ΚΑΤΕΡΙΝΑ Β. ΚΟΡΠΕ	439
Χρόνοι και χρονικά της βενετικής Νάξου. Η προβληματική των βενετικών πηγών	
ΔΩΡΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΕΛΛΟΥ	451
Άγιος Γεώργιος ο Διασορίτης: Μερικές σκέψεις για την ιστορία και τη χρήση μιας προσωνυμίας στη Νάξο.	
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΑΤΖΗΛΑΖΑΡΟΥ - ΕΙΡΗΝΗ ΒΑΣΙΛΑΚΗ	467
Προκαταρκτική παρουσίαση της ανασκαφικής έρευνας της Εφορείας Αρχαιοτήτων Κυκλάδων στην Παναγία Κριτόμματα στις Μέλανες της Νάξου.	
JIM CROW - STELIOS LEKAKIS - SAM TURNER	481
Τοπίο και οικισμός στη βυζαντινή Νάξο.	
ΟΡΕΣΤΗΣ Π. ΒΑΒΑΤΣΙΟΥΛΑΣ	491
Η περιτείχιση του Κάστρου Νάξου. Νεώτερα στοιχεία και παρατηρήσεις.	
ΜΑΡΙΑ ΓΕΡΟΥΛΥΜΑΤΟΥ	501
Η Νάξος και η μονή Αγίου Ιωάννου Θεολόγου Πάτμου (13 ^{ος} - 16 ^{ος} αι.).	
ΝΙΚΟΣ ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ	517
Κάστρα και Λατινοκρατία. Διαφορές και ομοιότητες μεταξύ Άνδρου και Νάξου.	
ΑΘΗΝΑ ΟΥΑΛΛΑΣ	535
Συγκριτική θεώρηση του χώρου των νησιών Νάξου και Τήνου κατά την Λατινοκρατία (13 ^{ος} - 17 ^{ος} αι.).	
ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Χ. ΚΑΛΑΜΑΚΗΣ	549
Λεξικογραφικά Νάξου: Ιχνηλάτηση παροιμίας (cpg, ii, apostolii centuria x, 99) και προτεινόμενη διόρθωση χωρίου (phot. lex. λ 482).	

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΑΡΑΠΛΗ	555
Ο «βίος της οσίας Θεοκτίστης», Ο Καμινιάτης και η Νάξος. Νικήτας και Νικήτας.	
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΤΥΛ. ΜΑΣΤΟΡΟΠΟΥΛΟΣ	565
Από τις εκκλησίες του Δαμαριώνα.	
ΜΑΡΙΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗ-ΚΕΣΙΣΟΓΛΟΥ	589
Παναγία Πρωτόθρονος στο Χαλκί της Νάξου. Οι φάσεις διακόσμησης της αψίδας.	
ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΤΥΛ. ΒΕΡΩΝΗΣ	599
Από την Αγιασό στον Δαμαριώνα - Ταξίδι στον χρόνο ενδεικτικά στοιχεία (τεκμήρια) της ανα τους αιώνες μετακίνησης των οικιστών της Αγιασού και της εγκατάστασής τους στη θέση του σημερινού Δαμαριώνα.	
ΕΥΓΕΝΙΑ ΓΕΡΟΥΣΗ	611
Η μεταβατική περίοδος του 8 ^{ου} μ. Χ. αιώνα στη Νάξο.	
ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΡΙΤΖΟΥΛΗ	623
Το Κάστρο της Νάξου ως συνδεδεμένος κρίκος των οχυρών της Δύσης με τα νησιά του Αιγαίου: Το παράδειγμα των Καστελλιών της Σαντορίνης.	
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΡΟΥΣΣΟΣ	637
Η Νάξος και οι Κυκλάδες κατά τους μεταβατικούς αιώνες του Βυζαντίου (7 ^{ος} - 10 ^{ος} αι.): Άνθρωποι - τοπίο - υλικός πολιτισμός.	
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ	653
Η φύση της συμφωνίας Νάξου και Αράβων (ca. 904 μ.Χ.).	

ΝΕΟΤΕΡΗ ΝΑΪΟΣ

ΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΞΗΣ ΤΟΥ 1821

ΜΑΡΙΑ Γ. ΒΕΝΙΖΕΛΕΑ	663
Το προσωπικό αρχείο του πρόξενου Ιωάννη Παπαρρηγόπουλου. Η αλληλογραφία του (1818 - 1842).	
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ	673
Κασιώτες και κρητικοί πρόσφυγες στη Νάξο στα χρόνια της Ελληνικής Επανάστασης.	
ΒΑΝΑ ΜΠΕΝΤΕΒΗ-ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΥ	683
Η συμμετοχή και ο ρόλος του Ιωάννη Παπαρρηγόπουλου στη μυστική Συνέλευση της Βόστιτσας (26-30 ιαν. 1821).	
ΓΕΩΡΓΙΟΣ-ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Κ. ΠΗΛΙΟΥΡΑΣ	689
Η Νάξος στην Ελληνική Επανάσταση (1821 - 1828). Δράσεις και αντιδράσεις για τη συμμετοχή στον αγώνα της εθνικής ανεξαρτησίας.	

ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ Ν. ΧΑΤΖΗΑΝΔΡΕΟΥ	701
Η ζωή στη Νάξο τα χρόνια της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 μέσα από τις αρχαιακές πηγές.	

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΓΟΝΑΤΙΔΗΣ	709
Ασθενείς από τη Νάξο στο δημοτικό νοσοκομείο Ερμούπολης, 1834-1914.	
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΖΕΗ	725
Αγροτικές εξεγέρσεις και κοινωνικοί μετασχηματισμοί στη Νάξο, 17 ^{ος} - 18 ^{ος} αι.: Παλαιότερες προσεγγίσεις και νέες ερευνητικές προοπτικές.	
ΗΛΙΑΣ ΚΟΛΟΒΟΣ	735
Οι τόποι της Νάξου σύμφωνα με τις Οθωμανικές καταστικώσεις του 1670 και του 1721.	
ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΜΠΡΕΓΙΑΝΝΗ	747
Νεωτερικότητα και εκμετάλλευση των φυσικών πόρων στην Ανατολική Μεσόγειο: Το παράδειγμα της σμύριδας Νάξου.	
ΑΝΤΟΝΙΟ CORTESE - ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΟΥΤΣΟΓΙΑΝΝΑΚΗ	757
Note demografiche sulla storia delle comunità ebraiche di Rodi e di Naxos.	
π. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΥΛΗΣ	771
Το Φιλότι Νάξου στα μέσα του 19 ^{ου} αιώνα.	
ΜΑΡΙΑ Δ. ΜΟΝΔΕΛΟΥ	809
Το θρησκευτικό τμήμα των Ναξιακών διαθηκών του κωδικα vaticanus graecus 2639.	
ΝΙΚΗ ΠΑΠΑΗΛΙΑΚΗ	825
Η υπενοικίαση των φορολογικών προσόδων από τους αντιπροσώπους του Κοινού του Κάστρου της Νάξου στα τέλη του 18 ^{ου} αιώνα.	

ΤΟΜΟΣ Β΄ (VOLUME II)

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΛΕΝΗ ΒΕΛΩΝΗ	853
Νάξιοι φοιτητές κατά την πρώτη πεντηκονταετία του πανεπιστημίου Αθηνών (1837 - 1887).	
ΔΗΜΗΤΡΑ ΠΑΝΤΕΛΙΑ-ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ	863
Αιματηρές συνέπειες από την επέμβαση ξένων στην τοπική Εκκλησία της Βουρβουριάς στη Νάξο.	
ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΓΓ. ΗΣΑΪΑΣ	869
Το Αλληλοδιδακτικό και Ελληνικό Σχολείο στη Δρυμαλία Νάξου από το 1829 έως το 1848 μέσα από τις αρχαιακές πηγες.	

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Α. ΣΙΔΕΡΗΣ	885
Δάσκαλος στο Σκαδό.	
ΣΤΕΛΙΟΣ Α. ΜΟΥΖΑΚΗΣ	895
Η χειρόγραφη Πρόθεση της εκκλησίας της Θεοσκέπαστης και Αγίας Αναστασίας στο Κάστρο της Νάξου. Ο χρόνος διαμόρφωσης της εκκλησίας σε δίκλιτη και το καθεστώς του <i>jus patronatus</i> .	
ΣΙΜΟΣ ΣΥΜΕΩΝΙΔΗΣ	915
Σχέδιο προσηλυτισμού ορθοδόξων Παροναξίας: Αιτία διαμάχης δύο επισκόπων, λατίνου και ψευδορθόδοξου (1622- 1634).	
ΘΕΟΔΩΡΟΣ Η. ΠΙΤΤΑΡΑΣ	927
Δυο τιμώμενοι Άγιοι στη Νάξο: Νικόδημος ο Αγιορείτης, γνώστης της ιατρικής, λόγιος και Θαλλέλαιος ο ιατρός.	

Η ΤΟΠΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΛΗΨΗ ΤΗΣ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΝΩΜΕΡΙΤΗΣ	939
Η συμβολή της Σχολής Αρώνη στην ίδρυση του Πανιωνίου Γυμναστικού Συλλόγου Σμύρνης.	
ΝΙΚΟΣ Ι. ΛΕΒΟΓΙΑΝΝΗΣ	945
Η πολιτική σάτιρα στη Νάξο κατά τους 19 ^ο και 20 ^ο αιώνες.	
ΣΟΦΙΑ ΜΠΕΛΟΚΑ	967
Οι βουλευτικές εκλογές των ετών 1874, 1875 στην επαρχία της Νάξου.	
ΜΙΚΗΣ ΑΡ. ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΔΑΚΗΣ	979
Διαφωτισμός και Ελληνισμός: Η περίπτωση της Νάξου.	
ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΣΦΟΙΝΗ	985
«Εθνικές» προσλήψεις της ιστορίας της Νάξου τον 19 ^ο αιώνα: Η μετάφραση του φυλλαδίου του Ernst Curtius Naxos (1846) από τον Θεόδωρο Δαμαλά (1889).	

ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ

ΕΛΕΝΗ ΚΑΡΑΝΤΖΟΛΑ - ΑΝΑΤΟΛΗ ΘΕΟΔΩΡΙΔΗ	997
Στοιχεία για το Ναξιακό ιδίωμα με βάση νοταριακά έγγραφα του 16 ^{ου} αιώνα.	
ΜΑΡΙΑ ΞΕΦΤΕΡΗ	1009
Ο αφορισμός ως γλωσσική πράξη. Πραγματολογική εξέταση του αφορισμού στα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Νάξου.	
ΕΛΕΝΗ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ	1025
Συμβολή στην μελέτη της σύνθεσης και παραγωγής των επιρρημάτων στο ιδίωμα της Απειράνθου Νάξου.	

ΠΡΟΞΩΠΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΛΑΖΑΡΟΣ Ν. ΘΕΟΦΙΛΟΣ - ΜΑΡΙΑ Α. ΧΩΡΙΑΝΟΠΟΥΛΟΥ	1037
Μιχαήλ Ν. Δαμιράλης (1851 - 1917): Ο Νάξιος ευπατρίδης, λόγιος και ευεργέτης.	
ΣΠΥΡΟΣ ΚΑΛΜΠΑΡΗΣ	1049
Φραγκίσκος Κόκκος, (Franciscus Coccus) ο πρώτος διδάσκαλος των Ναξίων.	
π. ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ν. ΡΟΥΣΑΚΗΣ	1061
Ο Ιατροφιλόσοφος Μιχαήλ Μάρκελλος Κοντοπίδης.	
ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ ΤΖΙΒΑΡΑ	1069
Ένας Αξιώτης σύνδικος του πανεπιστημίου της Πάδοβας: Νέα στοιχεία για τις σπουδές του Μιχαήλ Κοντοπίδη.	
ΕΜΜ. Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ	1081
Η προσωπικότητα του Ισίδωρου Εμμ. Φραγκίσκου (1884 - 1920) μέσα από το πολεμικόν ημερολόγιον του ελληνοτουρκικού πολέμου 1912 - 1913.	

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΞΗ

ΜΑΡΙΑ ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ - ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΑΝΕΒΛΑΒΗΣ	1099
Οργανώνοντας ένα κέντρο πολιτιστικών αναπαραστάσεων: Το θέατρο των Ιησουιτών στα Καλαμίτσια της Νάξου.	
ΣΩΤΗΡΗΣ ΒΟΓΙΑΤΖΗΣ	1111
Το Μητροπολιτικό Μέγαρο της Μητρόπολης Παροναξίας στην Νάξο και η αποκατάστασή του.	
ΕΙΡΗΝΗ ΓΡΑΤΣΙΑ	1123
Κατεδαφίζοντας τα προπολεμικά κτήρια της Αθήνας με τη σκαπάνη των Ναξιωτών	
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Γ. ΚΛΟΥΒΑΤΟΣ	1129
Ανάδειξη του Πύργου Σωμμαρίπα του Κάτω Σαγκρίου Νάξου με αφορμή οψιφανή ευρήματα.	

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ

ΕΙΡΗΝΗ ΚΟΥΜΠΟΥΡΑ - ΑΜΑΛΙΑ ΚΟΥΜΠΟΥΡΑ	1145
Αγιογράφοι στη Νάξο του 19 ^{ου} αιώνα. Η περίπτωση του Ιωάννη Χατζηπέτρου ή Κασέρη.	
ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΛΕΜΜΕΝΟΣ	1155
Τόπος εξορίας ή νήσος των θαυμάτων; Σκηνικές μεταμορφώσεις της μυθικής Νάξου στην ευρωπαϊκή όπερα.	

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΠΟΛΥΜΕΡΟΥ-ΚΑΜΗΛΑΚΗ	1171
Ο Απεραθίτης αγγειοπλάστης Βασίλειος Λεϊψανος-Ανετόπουλος και το εργαστήριο αγγειοπλαστικής της οικογένειας Ανετοπούλου στο Μαλάκι Πηλίου.	
ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ	1191
Ο λαϊκός πολιτισμός σε Ναξιώτικα δραματικά έργα του 17 ^{ου} -18 ^{ου} αιώνα.	
ΑΓΑΜΕΜΝΩΝ ΤΣΕΛΙΚΑΣ	1197
Ένα ιταλικό ιατροσόφι στο ιστορικό αρχείο Νάξου και άλλες ιατρικές ειδήσεις από την Νάξο (19 ^{ος} αι.).	

ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΘΕΣΜΟΙ ΣΤΗ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΑΙ ΝΕΟΤΕΡΗ ΝΑΞΟ

ΜΑΡΙΑ ΛΑΜΠΑΔΑΚΗ	1223
Εμπόριο και εμπορικό δίκαιο στη Νάξο. Από τα χρόνια της τουρκοκρατίας στο σήμερα.	
ΔΑΦΝΗ ΠΑΠΑΔΑΤΟΥ	1233
Περιουσιακή αυτοτέλεια και κοινοκτημονική περιουσία των συζύγων: Ένα παράδειγμα πολλαπλότητας δικαίων στη μεταβυζαντινή Νάξο.	
ΛΥΔΙΑ ΠΑΠΑΡΡΗΓΑ-ΑΡΤΕΜΙΑΔΗ	1249
Μέθοδοι εξασφάλισης των δανειστών για ιδιωτικά χρέη στη μεταβυζαντινή Νάξο. Η ικανοποίηση χωρίς δίκη («χωρίς λόγον κρίσεως»).	
ΓΙΩΡΓΟΣ Ε. ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ	1305
Ναυτικό δίκαιο στη Νάξο (Αρχές του 19 ^{ου} αιώνα).	
ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΑΚΗΣ	1319
Ανάμεσα σε δύο έννομες τάξεις. Η απονομή της δικαιοσύνης από τις βενετικές αρχές στην τουρκοκρατούμενη Νάξο των μέσων του 17 ^{ου} αιώνα μέσα από την ανασυγκρότηση δύο δικογραφιών.	

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΝΑΞΟΣ

ΤΟΠΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΧΡΙΣΤΙΝΑ Φ. ΒΑΜΒΟΥΡΗ-ΔΗΜΑΚΗ	1347
Η Νάξος στη δίνη της δεκαετίας 1925 - 1935 μέσα από τον Τύπο.	
ΒΑΣΙΛΗΣ Ν. ΚΟΛΛΑΡΟΣ	1359
Εθνικός διχασμός. Τα γεγονότα της Απειράνθου και το γιατί της ιστορίας.	
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΤΕΦ. ΜΠΑΚΑΛΟΣ	1371
Η αιματοχυσία της Απειράνθου το 1917. Γνωστές και άγνωστες πτυχές.	

ΤΟΠΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΞΕΙΣ ΚΑΙ ΑΡΧΕΙΑ

ΧΡΗΣΤΟΣ ΖΑΜΠΑΚΟΛΑΣ	1385
Αρχεία της Νάξου: Αντιμετωπίζοντας την αρχειακή διασπορά.	
ΣΟΦΙΑ Α. ΚΑΤΣΟΥΡΟΥ	1389
Ο Π.Ο.Ν., ο Προοδευτικός Όμιλος Νάξου, μέσα από το Αρχείο του (1944 - 1952).	
ΜΙΧΑΗΛΗΣ ΚΟΚΟΛΑΚΗΣ	1403
Τα «Ναξιακά Αρχεία» της Εθνικής Βιβλιοθήκης.	
ΜΑΝΩΛΗΣ Δ. ΜΑΝΩΛΑΣ	1415
Το δημοτικό σχολείο Κορώνου και ο δάσκαλος Πέτρος Π. Παυλόπουλος.	
ΜΑΝΩΛΗΣ Ν. ΑΡΧΟΝΤΑΚΗΣ – ΓΙΑΝΝΟΥΛΗΣ Γ. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗΣ	1441
Ο Εναέριος στα σμυριδωρυχεία της Νάξου. Από το παρελθόν στο παρόν.	
ΜΑΤΤΕΟ CAMPAIGNOLO	1455
Η ιταλική Κατοχή στ' Απεράθου της Νάξου ανάμεσα σε ιστορία και προσωπικές αναμνήσεις.	
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΝΙΚΟΛΟΥΔΗΣ	1465
Η καταδρομή του Ιερού Λόχου στη Νάξο και η απελευθέρωση του νησιού (12 - 15 Οκτωβρίου 1944).	
ΜΑΡΙΑ ΣΠΗΛΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ	1473
Στρατηγικές για την αντίσταση στα νησιά στη διάρκεια της Κατοχής: Με αφετηρία το παράδειγμα της Νάξου.	
ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΘ. ΤΣΟΥΤΣΟΣ	1489
Η διεθνής θέση της Ελλάδος κατά την περίοδο 1920 - 1922 σύμφωνα με τον Π. Πρωτοπαπαδάκη.	

ΤΟΜΟΣ Γ΄ (VOLUME III)

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΥΓΕΙΑ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ Δ. ΔΕΟΥΔΕ - ΣΟΦΙΑ Α. ΚΥΡΙΑΚΟΥΛΕΑ	1509
Βοτανική προσέγγιση της αυτοφυούς κλωρίδας της Απειράνθου Νάξου (1985 - 2015).	
ΣΟΦΙΑ Α. ΚΥΡΙΑΚΟΥΛΕΑ	1519
Μελέτη του αγενούς πολλαπλασιασμού του είδους <i>origanum onites</i> (L.) από αυτοφυή φυτά της Νάξου.	
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΗΜ. ΚΩΣΤΕΛΕΝΟΣ.....	1525
Η προμινωική ελιά της Νάξου και η σημασία της.	

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΛΕΓΑΚΙΣ.....	1533
Νάξος, το φυσικό της περιβάλλον και η πανίδα.	
ΜΑΛΑΜΑΤΕΝΙΑ ΣΕΛΗΣΙΟΥ - ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΜΑΝΩΛΑΣ	1537
Σημαντικές χλωριδικές καταγραφές της Νάξου και των Μικρών Κυκλάδων.	
ΓΙΑΝΝΟΥΛΗΣ ΜΑΝΩΛΑΣ	1549
Η σημασία της πρόληψης στην Ιατρική και τη Νευρολογία.	
ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΔΙΜΕΛΛΗ	1555
Ζητήματα προστασίας και ανάπτυξης των παραδοσιακών οικισμών της Νάξου.	
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΓΓ. ΔΡΗΣ	1563
Στατιστική διερεύνηση και δυνατότητα πρόγνωσης του ετήσιου και μηνιαίου ύψους βροχής στην πεδινή Νάξο.	
ΝΙΚΗ ΕΥΕΛΠΙΔΟΥ - ΑΝΝΑ ΚΑΡΚΑΝΗ - ΛΗΔΑ ΛΑΚΙΔΗ.....	1573
Ταφόνι: Η σημασία τους ως γεώμορφες και η περίπτωση της Νάξου.	
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΖΑΧΟΣ - ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΚΑΛΛΑΣ - ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΚΕΡΚΕΝΟΥ	1583
Η σεισμικότητα του νότιου Αιγαίου και η σημασία της για την αντισεισμική προστασία της Νάξου.	
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ι. ΤΟΥΜΠΑΚΑΡΗΣ	1595
Ο τυπικός Ναξιακός ανεμόμυλος. Εγκατάσταση και λειτουργία.	

ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

ΧΡΗΣΤΟΣ ΖΑΦΕΙΡΗΣ	1619
Ενεργειακή αξιοποίηση οργανικών αποβλήτων για παραγωγή βιοαερίου & βιομεθανίου στην Νάξο.	
ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΑΜΠΡΗΣ - ΙΩΣΗΦ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΑΣ	1629
Στοιχεία χωροταξικής και πολεοδομικής οργάνωσης της δημοτικής ενότητας Δρυμαλίας Νάξου. Προτάσεις για την ανάδειξη και προστασία της φυσιογνωμίας της.	
ΑΘΗΝΑ ΣΑΝΤΟΡΙΝΑΙΟΥ	1639
Κρίσιμες παράμετροι φυσικού περιβάλλοντος της δημοτικής ενότητας Δρυμαλίας Νάξου για την ανάδειξη και προστασία της φυσιογνωμίας της. Υφιστάμενες και προτεινόμενες περιοχές ειδικής προστασίας.	
ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ	1651
Πρότυπος χωροταξικός σχεδιασμός της δημοτικής ενότητας Δρυμαλίας Νάξου για την ανάδειξη και προστασία της φυσιογνωμίας της: Βασικές αρχές και αποτελέσματα.	

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΥΔΙΚΟΣ	1669
Οι αξιώτικοι καλικάντζαροι: Οι ψεύτικοι και οι αληθινοί.	
ΝΙΚΟΣ ΒΕΡΥΚΟΚΚΟΣ	1677
Μουσική καταγραφή και ανάλυση στην εθνομουσικολογία «Βοθριάτικος μπάλλος».	
ΧΑΡΗΣ ΣΑΡΡΗΣ - ΜΑΡΙΑΝΘΗ ΚΟΙΛΙΑ	1701
Μουσική και μουσικά δίκτυα στο Αιγαίο: Το παράδειγμα της τσαμπούνας στην Νάξο.	
ΕΛΕΝΗ Γ. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ	1711
Το υφαντό στα διαβατήρια έθιμα του θανάτου στ' Απεράθου της Νάξου από το 1950 έως το 2000.	
ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΔΕΝΔΡΙΝΟΥ	1727
Η ιστορία του Μπουρέκα από την Ηρακλεία: Μια θεωρητική παρουσίαση του θρύλου κατά τις λειτουργίες του Προpp.	
ΜΑΝΟΛΗΣ ΓΕΡ. ΒΑΡΒΟΥΝΗΣ	1733
Λαϊκός πολιτισμός και τοπικά περιοδικά: Η περίπτωση του Ναξιακού περιοδικού «τ' Απεράθου».	
ΜΑΡΙΑ Ε. ΚΑΛΤΣΑ - ΗΛΙΑΣ Ν. ΚΟΤΤΑΚΗΣ	1747
Το ποιητικό γράμμα ενός Φιλωτίτη προς τον Ελευθέριο Βενιζέλο αποκαλύπτει στοιχεία για την τοπική κοινωνία.	
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΙΩ. ΚΑΜΗΛΑΚΗΣ	1759
Ο επαγγελματικός βίος των κατοίκων της Χώρας Νάξου στις αρχές του 20 ^{ού} αιώνα.	
ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ξ. ΚΑΡΠΟΥΖΗΣ	1779
Η εφημερίδα «Ναξιακό παρόν». Μια αξιολογη περίπτωση αποτύπωσης των γενικότερων χαρακτηριστικών της σύγχρονης Ναξιακής ταυτότητας.	
ΜΥΡΤΩ ΚΑΤΣΙΓΙΝΗ	1791
Μόχθος των χωρικών για επιβίωση στην παλαιά Νάξο και λαϊκές αντιλήψεις για τη διαχείρισή του.	
ΕΛΕΝΗ ΠΑΠΑΛΟΥ	1795
Η τοπική εφημερίδα «Δαμαριώνας». Όψεις της ταυτότητάς της.	
ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΙΩΑΝ. ΚΕΧΑΓΙΑΣ	1807
Η βιογραφική αφήγηση ως εργαλείο κοινωνικής έρευνας. Η περίπτωση του Δαμαριώνα Νάξου.	
ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΚΟΜΠΟΧΟΛΗ	1817
Το πέρασμα του Διονύσου από τη Νάξο και η αναπαράσταση της νήσου στη λαϊκή αφηγηματική παράδοση της Πελοποννήσου.	

ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ ΕΥΑΓΓ. ΠΑΠΑΚΥΠΑΡΙΣΣΗΣ	1823
«Η φτώχεια βάστηξε τα ήθη και τα έθιμα»: Αποτυπώσεις της κοινοτικής ζωής στον Κυνίδαρο Νάξου (20 ^{ός} αι.) δια χειρός Μανόλη Αρτ. Κατσούρη.	
ΓΙΩΡΓΟΣ ΕΜΜ. ΠΡΟΜΠΟΝΑΣ (ΚΟΤΕΣ)	1843
Αγιασός και Αγιασώτες, Γιαλλού και Γιαλλιώτες. Γενεαλογικά, τοπωνύμια και ιστορίες (πρωτογενείς μαρτυρίες).	
ΑΝΘΗ ΑΠ. ΣΑΧΑ	1851
Η προβολή της Ναξιακής παράδοσης στον διαδικτυακό χώρο του facebook. Σύγχρονη λαογραφική εξέταση.	
ΕΛΠΙΝΙΚΗ ΤΑΣΤΑΝΗ	1861
Λαϊκή ποίηση της Νάξου: Η περίπτωση του Νικόλα Δημητροκάλλη από τις Τρίποδες.	
ΑΛΕΚΟΣ Ε. ΦΛΩΡΑΚΗΣ	1875
Ο νέος ναός της Παναγίας Εγκαρίτισσας Νάξου, σύμβολο τοπικής ταυτότητας.	

ΝΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ ΓΑΡΑΝΤΟΥΔΗΣ	1901
Το βίωμα της ιθαγένειας ή της εντοπιότητας στην ποίηση των Ναξίων ποιητών.	
ΝΙΚΟΣ Δ. ΔΕΤΣΗΣ	1909
Χριστόδουλος Χ. Φραγκουδάκης (1914 - 2002). Ένας αγνοημένος Νάξιος συγγραφέας και αντιστασιακός.	
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ι. ΚΑΡΑΜΒΑΛΗΣ	1917
Η λυρική ποιήτρια της Νάξου Διαλεχτή Ζευγώλη-Γλέζου.	
ΣΟΦΙΑ ΜΠΑΡΔΑΝΗ-ΣΗΜΑΝΤΗΡΗ	1925
Ιάκωβος Ψαρράς. Ο υποκριτής (ηθοποιός), ο διδάσκαλος υποκριτικής, ο ποιητής.	
ΙΩΑΝΝΗΣ Κ. ΠΡΟΜΠΟΝΑΣ	1933
Ασπούδαχτοι Αξιώτες λόγιοι.	
ΜΑΡΙΑ ΡΩΤΑ	1941
Ο Νικηφόρος Μανδηλαράς και η δίκη του Α.Σ.Π.Ι.Δ.Α. στο έργο του μεταπολεμικού πεζογράφου Αλέξανδρου Κοτζιά.	
ΛΙΖΥ ΤΣΙΡΙΜΩΚΟΥ	1947
Ήλώνοντας τους μύθους, στυλώνοντας την Ιστορία.	
ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΠΟΣΑΝΤΖΗ	1955
Λογοτεχνικές ανιχνεύσεις στο αρχείο της καθολικής αρχιεπισκοπής Νάξου. Ιωσήφ Μ. Σωμμαρίπας, «νεκρικός απόστροφος».	

ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΕΣ

- ΜΑΡΙΑ ΓΡΑΤΣΙΑ-ΠΡΟΜΠΟΝΑ 1971
 Δημήτριος Ηλία Προμπονάς: Ένα βοσκοκόπελο, που έγινε ιατρός,
 φαρμακοποιός, εφευρέτης, επιχειρηματίας, βουλευτής και εθνικός ευεργέτης.
- ΠΑΝΤΕΛΗΣ Η. ΖΩΙΟΠΟΥΛΟΣ 1981
 Ο Νάξιος γεωπόνος Ιωάννης Παπαδάκης ως σπουδαίος στοχαστής.
- ΑΝΔΡΕΑΣ Ι. ΚΑΡΑΜΑΝΟΣ 1987
 Ιωάννης Παπαδάκης: Ένας πρωτοπόρος της οικουμενικής γεωπονίας.
- ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΠΑΠΑΘΩΜΑ-ΜΑΣΤΟΡΟΠΟΥΛΟΥ 1993
 Ο τελευταίος του ιστορικού Ναξιακού Οίκου των Πολιτών και η προσφορά του.
- ΑΝΤΩΝΙΟΣ Γ. ΤΖΙΩΤΗΣ 2005
 Ο ευπατρίδης Εμμανουήλ Κύλης και το ιστορικό της πρώτης Ελληνικής
 Κοινότητας στην Ουάσινγκτον.
- ΙΩΑΝΝΗΣ Κ. ΤΟΥΜΠΑΚΑΡΗΣ 2015
 Γιάννης Κούρτης: Από το χωριό Μονή της Νάξου
 στην υπερορία μέσω Αλεξάνδρειας.

ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ

- ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Ι. ΚΟΝΤΟΣ 2027
 Επισκόπηση της έρευνας του Ναξιακού γλωσσικού ιδιώματος.
- ΝΙΚΟΛΑΟΣ Γ. ΠΡΟΜΠΟΝΑΣ 2031
 Ναξίων σύγχρονα ξενικά πατριδωνυμικά επώνυμα.
- ΞΕΝΟΦΩΝ ΤΖΑΒΑΡΑΣ 2083
 Ισόγλωσσα στο Αιγαίο: Το παράδειγμα της Νάξου και της Ίμβρου.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ - ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΑ

- ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Σ. ΓΑΒΑΛΑΣ 2107
 Η εξέλιξη της γεννητικότητας στη Νάξο από τις αρχές του 20^{ού}
 μέχρι τις αρχές του 21^{ου} αιώνα.
- ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΙΩΑΝ. ΚΑΤΕΙΝΑΣ 2121
 Νάξος και Μικρές Κυκλάδες. Τουριστική ζήτηση, δυνατότητες και προτάσεις.
 Εξειδίκευση στην παρούσα εισήγηση: «Βέλτιστη διαχείριση Α.Σ.Α.
 με την δημιουργία Χ.Υ.Τ.Υ.».
- ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΡΡΕΣ - ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΜΑΝΩΛΑΣ - ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΚΟΚΚΙΝΟΥ 2127
 Εκπαίδευση, κατάρτιση και τοπική ανάπτυξη: Η περίπτωση του θερινού
 σχολείου Νάξου.

ΚΩΣΤΗΣ ΣΤΥΛ. ΛΕΒΟΓΙΑΝΝΗΣ	2139
Το φυσικό ισοζύγιο του πληθυσμού της Νάξου κατά τα έτη 1956 - 2016.	
ΓΙΑΝΝΗΣ ΛΟΓΑΡΑΣ	2145
Τουρισμός: Οι πρωτοποριακές απόψεις του Γεώργιου Βαρδή στα 1934 (σε σύντομη σύγκριση και με τη σημερινή τουριστική πραγματικότητα).	
ΒΑΣΙΛΗΣ ΦΡΑΓΚΟΥΛΟΠΟΥΛΟΣ	2153
Όψεις της Ναξιακής οικονομίας στις αρχές του μεσοπολέμου (κριτική ανάγνωση μιας άγνωστης έκθεσης της Εθνικής Τράπεζας).	
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ν. ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ	2177
Η ποιότητα των αγροτικών προϊόντων της νήσου Νάξου και οι προοπτικές της αγροτικής παραγωγής.	
ΗΛΙΑΣ ΜΠΟΥΖΑΛΑΣ - ΛΟΥΚΙΑ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΙΑΔΟΥ - ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΓΕΛΑΣΑΚΗΣ	2187
Προϊούσα πνευμονία του προβάτου στη γαλακτοπαραγωγή προβατοτροφία της Νάξου.	
ΕΥΡΙΔΙΚΗ ΜΠΟΥΚΟΥΒΑΛΑ - ΕΥΑΝΘΙΑ ΤΣΙΡΙΓΩΤΗ - ΖΩΗ ΚΑΤΣΙΡΜΑ - ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ - ΛΟΥΚΙΑ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΙΑΔΟΥ.....	2191
Διάκριση γάλακτος διαφορετικής ζωικής προέλευσης (αγελαδινής, πρόβειας ή αίγειας) με μοριακές τεχνικές σε τυριά της Νάξου.	
ΝΙΚΟΣ ΤΖ. ΣΕΡΓΗΣ	2195
Η Νάξος και ο χρόνος: Παρέμβαση στις παραγωγικές αντιθέσεις του νησιού.	
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ο. ΤΣΟΜΠΑΝΟΓΛΟΥ - ΕΙΡΗΝΗ-ΙΩΑΝΝΑ ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΥ	2201
Κοινωνικές καινοτομίες και συμμετοχικότητα σε νησιωτικές κοινότητες στην Ελλάδα: Η Νάξος σε σύγκριση.	

«ΕΘΝΙΚΕΣ» ΠΡΟΣΛΗΨΕΙΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΝΑΞΟΥ ΤΟΝ 19^ο ΑΙΩΝΑ: Η ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΟΥ ΦΥΛΛΑΔΙΟΥ ΤΟΥ ERNST CURTIUS ΝΑΧΟΣ (1846) ΑΠΟ ΤΟΝ ΘΕΟΔΩΡΟ ΔΑΜΑΛΑ (1889)

Αλεξάνδρα Σφοίνη

Κύρια Ερευνήτρια, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών
(e-mail: alexsfin@eie.gr)

Ο Γερμανός κλασικός αρχαιολόγος και ιστορικός Ερνέστος Κούρτιος (Ernst Curtius, 1814-1896) είναι γνωστός για το ενδιαφέρον του για την ελληνική ιστορία και αρχαιολογία. Ταξίδεψε από το 1837 ως το 1840 σε πολλά μέρη της Ελλάδας, όπως στην Πάρο, Νάξο, Πελοπόννησο, Δελφούς, κ.ά., και πραγματοποίησε ανασκαφές στην Ολυμπία από το 1875 ως το 1881. Χρημάτισε καθηγητής στο Βερολίνο και στο Γκέτινγκεν (1844-1867). Με δική του μέριμνα ιδρύθηκε το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο στην Αθήνα¹. Το γνωστότερο έργο του είναι το *Griechische Geschichte* (1857-1867) που μεταφράστηκε στα ελληνικά από τον Σπυρίδωνα Λάμπρο στο τέλος του 19ου αιώνα².

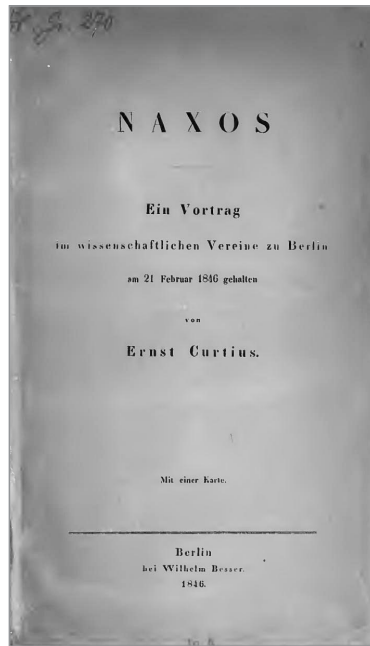
Το φυλλάδιο του Κούρτιου με θέμα την ιστορία της Νάξου αποτελεί την έκδοση μιας ομιλίας του που πραγματοποιήθηκε ενώπιον ενός επιστημονικού συλλόγου στο Βερολίνο τον Φεβρουάριο 1846³. Πρόκειται για μια μικρή πραγματεία που εντάσσεται στις πρώτες προσπάθειες για την επιστημονική προσέγγιση της ιστορίας των Κυκλάδων τον 19ο αιώνα, οι οποίες όμως δεν απέδωσαν ιδιαίτερους καρπούς μέχρι την εμφάνιση του έργου του Karl Hopf (1832-1873)⁴.

Εικ. 1. Ernst Curtius

Το φυλλάδιο του Κούρτιου μεταφράστηκε πιστά στα ελληνικά από τον Θεόδωρο Δαμαλά το 1889 με την προσθήκη ενός «ανασκευαστικού επιλόγου»⁵. Για τον μεταφραστή δεν έχουμε πληροφορίες πέραν του ότι πιθανότατα καταγόταν από τη Χίο, καθώς και ο σημαντικός θεολόγος του 19ου αιώνα Νικόλαος Μ. Δαμαλάς (1842-1892), ο οποίος ίσως ήταν συγγενής του. Ο Νικόλαος Δαμαλάς σπούδασε φιλοσοφία στη Γερμανία και στο Λονδίνο και χρημάτισε καθηγητής θεολογίας, κοσμήτορας και πρύτανης στο

1. Otto Kern, «Curtius, Ernst», *Allgemeine Deutsche Biographie*, Λειψία 1903, σ. 550-597.
2. Ερνέστου Κουρτίου *Ελληνική Ιστορία μεταφρασθείσα εκ της Γερμανικής υπό Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου*, τ. 1-4, Αθήνα, Π. Δ. Σακελλαρίου, 1897-1900.
3. Ernst Curtius, *Naxos. Ein Vortrag im wissenschaftlichen Vereine zu Berlin am 21. Februar 1846 gehalten*, 46 σελ.
4. Ben J. Slot, «Στις απαρχές της επιστημονικής ιστοριογραφίας στις Κυκλάδες. Η επίσκεψη του Καρόλου Χοπφ στη Νάξο το 1863», *Φλέα* 19 (Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2008), σ. 10-16.
5. *Ομιλία απαγγελθείσα μεν εν τω εν τω Βερολίνω επιστημονικώ συλλόγω την 21 Φεβρουαρίου 1846 υπό Ερνέστου Κουρτίου μεταφρασθείσα δε εκ του γερμανικού υπό Θεοδώρου Δαμαλά τη προσθήκη ανασκευαστικού επιλόγου*, Αθήνα 1889, 96 σελ.

Εικ. 2. Ernst Curtius, Naxos 1846

Πανεπιστήμιο Αθηνών από το 1867 ως τον θάνατό του το 1892. Στο διάστημα 1876-1877 διετέλεσε βασιλικός επίτροπος στην Ιερά Σύνοδο και υποστηρικτής της ένωσης της Παλαιοκαθολικής Εκκλησίας με την Ορθόδοξη⁶. Είναι ακόμη γνωστός και για την επιμέλεια της έκδοσης των καταλοίπων του Κοραΐ (1881-1889) αλλά και για κάποιες επεμβάσεις του στη συλλογή των επιστολών του λόγω θρησκευτικών σκοπιμοτήτων⁷.

Ο Θεόδωρος Δαμαλάς στο «Προοίμιόν» της μετάφρασης του φυλλαδίου τοποθετεί τον Κούρτιο ανάμεσα στους τρεις «επισκιάσαντας» τους υπολοίπους ιστορικούς, μαζί με τον Άγγλο Γρότιο (Georges Grote)⁸ και τον επίσης Άγγλο επίσκοπο Θερθουάλλη (Connor Thirwall)⁹, οι οποίοι, καθώς σημειώνει, δεν έχουν ακόμη μεταφραστεί στα ελληνικά. Εγκωμιάζει το ύφος του Γερμανού φιλόλογου και αρχαιολόγου «δια

6. Ιωάννης Ανδρεάδης, *Ιστορία της εν Χίω Ορθοδόξου Εκκλησίας*, Αθήνα, Πυρσός, 1940, σ. 176, CCXCVI. Ένας Νικόλαος Π. Δαμαλάς Χίος, προφανώς πρόγονός του, εμφανίζεται ως συνδρομητής από τη Σύρο στην έκδοση της μετάφρασης του βιβλίου του Alerino Palma από τον Νικόλαο Παγκαλάκη με τίτλο *Κατήχησις πολιτική εις χρίσαν των Ελλήνων*, Ύδρα 1826.
7. Ο Ιωάννης Γεννάδιος τον κατηγόρησε για παράλειψη των επιστολών του Κοραΐ, στις οποίες ο Χιώτης σοφός είτε καυτηρίαζε εχθρούς του εν είδει «Σωκρατικής απολογίας», πράγμα που «δεν εσύμφερεν εις τους νυν ψευδευσεβείς και διαδρασιπολίτας», είτε απευθύνονταν σε «Αλούθαρους»· βλ. Φίλιππος Ηλιού, «Ιδεολογικές χρήσεις του κοραϊσμού στον εικοστό αιώνα», *Προσεγγίσεις στη γλωσσική θεωρία, τη σκέψη και το έργο του Κοραΐ*, Διήμερο Κοραΐ (29 και 30 Απριλίου 1983), Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 1984, σ. 143-207 (153-154).
8. Ο Άγγλος φιλελεύθερος πολιτικός και ιστορικός Georges Grote (1794-1871) είναι κυρίως γνωστός για την 12τομη *A History of Greece; from the Earliest Period to the Close of the Generation Contemporary with Alexander the Great*, Νέα Υόρκη 1846-1856.
9. Ο Άγγλος επίσκοπος Connor Thirwall (1797-1875) έγραψε την 8τομη *History of Greece* (Λονδίνο 1835-1847), για την οποία παρομοιάστηκε με τον Θουκυδίδη και τον Τάκιτο.

την ωραίαν ιδανικὴν παράστασιν των γεγονότων και περιστάσεων». Στη μικρή του πραγματεία για τη Νάξο και τις Κυκλάδες γενικότερα, καρπό του ταξιδιού του στο νησί, ο Κούρτιος αποδεικνύεται «απαράμιλλος εν τη περιγραφῇ, εἶναι ουχ ἴπτον δεινός ερευνητής των σκοτεινότερων της ιστορίας ατραπών», από την άλλη όμως πλευρά «εκτραχιλίζεται εις κρίσεις ὅσον ἀδίκους τόσον και ανυποστάτους, ας φυσικῶ τῷ λόγῳ ουδαμῶς ἠδυνάμεθα να παρέλθωμεν εν σιγῇ». Για τον λόγο αυτό ο μεταφραστής προσέθεσε τον ανασκευαστικό επίλογο.

Ας δούμε κατ' αρχάς τις επίμαχες απόψεις του Κούρτιου. Ο Γερμανός ιστορικός τοποθετεί τη Νάξο στο σύμπλεγμα των Κυκλάδων, ως υπερέχουσα ως προς το μέγεθος και την ισχύ –«μικρά Σικελία» την ονόμαζαν οι αρχαίοι. Παρομοίως και στα επόμενα χρόνια παρατηρεί ότι «οπότεν αι Κυκλάδες αππλλαγμένοι ἐξωθεν επιβεβλημένου ζυγού, ἠδυνήθησαν καθ' εαυτάς ν' αναπτυχθῶσι, φύσει προεξίρχε πάντοτε η Νάξος ως ηγεμονίς των άλλων και δέσποινα»¹⁰. Στη συνέχεια παρουσιάζει συνοπτικά την ιστορία της Νάξου κατά την αρχαιότητα, ιδίως τον εποικισμό της από τους Έλληνες, οπότε υπήρξε ἀνηση στο νησί, ενώ κατά τους ρωμαϊκούς και βυζαντινούς χρόνους δεν συνέβη τίποτε αξιόλογο μέχρι τη Λατινοκρατία:

Αλλ' οὔτε καν η γειτνίασις της του ανατολικού Ρωμαϊκού κράτους προωτεούσης ἠδυνήθη να αφυπνίση τας νήσους εις νέον ανεξάρτητον βίον. Ναι μεν ἔμειναν αππλλαγμένοι των βιαιῶν μεταβολῶν και ερημώσεων, τας οποιῶς υπέστησαν αι πειρωτικαί της Ελλάδος χώραι παρά των εκ βορρᾶ μεταναστευόντων σιτφῶν Γερμανικῶν και Σλαβικῶν φυλῶν, αι εκατονταετηρίδες ὅμως παρήρχοντο επ' αυτών ἀνευ ουδενός λόγου αξίου συμβάντος, ὅτε αἴφνης ἐπέστη η ὥρα, καθ' ἣν το βαρύγδουπον βήμα των Φράγκων ιπποτῶν ἀντήχησεν επί του κλασικῶ εδάφους. Τότε ἐπῆλθεν εκ νέου κινήσις και ζωῆ εν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει, ο δε μεσαιῶν ἔλαβεν εἶδος και μορφήν εν τη Ἑλληνικῇ Ανατολίῃ¹¹.

Στο σημείο αυτό ο Κούρτιος δεν διαφοροποιείται από τους κοινούς τόπους του ευρωπαϊκού Διαφωτισμού περί Βυζαντινῆς αυτοκρατορίας, καθώς οι περισσότεροι Ευρωπαῖοι ιστορικοί που ἄλλωστε επηρεάστηκαν από τον Μοντεσκιέ, τον Βολταίρο και τον Γκίμπον. Ειδικότερα, το συμπέρασμα του Ιρλανδού ιστορικού James Emerson ὅτι μέχρι το 1204 τίποτε αξιοσημείωτο δεν συνέβη στην Ελλάδα και στους Έλληνες θα προκαλέσει την αντίδραση των σχολιαστῶν του, ιδίως του Γερμανού ιστορικού Τσινκάιζεν (Johann Wilhelm Zinkeisen) και του Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου, οι οποίοι του προσάπτουν ὅτι συγχέει την ἔλλειψη επαρκῶν πηγῶν με τη σημασία της περιόδου¹².

Μετά την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους σταυροφόρους, συνεχίζει ο Κούρτιος, οι Βενετοὶ ἐπωφελήθησαν και, αφού κατέκτησαν την Κρήτη, «ἐστρεψαν την προσοχήν αυτών εις τας Κυκλάδας, αἰτνες μετά την πτώσιν του Βυζαντίου ως ποῖμνιον ἀνευ ποιμένων ἀνέμενον τον κατακτητῆν των, στενάξουσαι υπό την μάλιστα της ἀγριωτάτης πειρατείας»¹³. Στέκεται στην κατάκτηση της Νάξου από τον Μάρκο Σανούδο, ιδρυτῆ του Δουκάτου του Αἰγαίου ἢ Αρχιεπαρχίας,

10. Τα αποσπάσματα είναι από τη μετάφραση του Δαμαλά· βλ. *Ομιλία απαγγελθείσα (...) υπό Ερνέστου Κουρτίου μεταφρασθείσα (...) υπό Θεοδώρου Δαμαλά*, ὅ.π., σ. 15.

11. Στο ἴδιο, σ. 30-31.

12. Γιάννης Κουμπουρλής, *Οι ιστοριογραφικές οφειλές των Σπ. Ζαμπέλιου και Κ. Παπαρρηγόπουλου. Η συμβολή Ἑλλήνων και ξένων λογίων στη διαμόρφωση του τρισημίου σχήματος του ἑλληνικού ιστορισμοῦ (1782-1846)*, Ινστιτούτο Ἱστορικῶν Ερευνῶν/Εθνικό Ἰδρυμα Ερευνῶν, Αθήνα 2012, σ. 286-289.

13. *Ομιλία απαγγελθείσα (...) υπό Ερνέστου Κουρτίου μεταφρασθείσα (...) υπό Θεοδώρου Δαμαλά*, ὅ.π., σ. 31.

ο οποίος «πάντας υπερέβη κατά την σύνεσιν δραστηριότητα και ευπραγίαν», εφόσον διέγινωσε «τον μαργαρίτην των Κυκλάδων μετ' ατενούς βλέμματος», και «επιδιαλιούχει προς την Νάξον, ίτις πολυάνθρωπος τότε ούσα εκ της μετά του Βυζαντίου εμπορίας αυτής εις ανθηροτάτην διετέλει κατάστασιν»¹⁴. Η υποταγή της Νάξου είχε ευνοϊκά αποτελέσματα: «Ούτω λοιπόν ελαμπρύνθη και πάλι η Νάξος ως εν τη εποχή της ανθηράς Ιωνικής συμμαχίας, καταστάσα ηγεμονίς του Αρχιπελάγους»¹⁵. Υπό τη διοίκηση των τριών Σανούδων το δουκάτο της Νάξου είχε «πάρα πολύ ασφαλώς στερεωθή»¹⁶. Την ωραιοποιημένη αυτή εικόνα ο Κούρτιος αντλεί πιθανότατα από τον Γάλλο ιστορικό Robert Saulger (1637-1709)¹⁷, ο οποίος θεωρείται αναξιόπιστος, ενώ η ιστορία του δουκάτου των Σανούδων παραμένει ακόμη και σήμερα νεφελώδης, λόγω των αντικρουόμενων πληροφοριών των πηγών¹⁸.

Την επόμενη περίοδο, συνεχίζει ο Κούρτιος, η φεουδαλική αριστοκρατία παράκμια και δεν μπόρεσε να αντισταθεί στις βαρβαρικές επιδρομές και τέλος στην κατάκτηση των νησιών από τους Οθωμανούς¹⁹. Κατά την οθωμανική περίοδο, κατά την οποία η Νάξος ήταν φόρου υποτελής αλλά έχαιρε κάποιας ανεξαρτησίας, ο Κούρτιος κατηγορεί τη φεουδαλική αριστοκρατία για την αποστροφή της προς την εργασία και το μίσος της προς τους Έλληνες, από τους οποίους διαχωρίστηκε όταν αυτοί αποφάσισαν να εναντιωθούν στους Τούρκους. Για τον λόγο αυτό, καταλήγει, «οι Φράγκοι κατακτηταί διέμεινον πάντοτε ξένοι επί του εδάφους, εφ' ου κατώκουν»:

Οπότεν δε ζωογόνος πνοή απ' άκρου εις άκρον εξήγειρε τον Ελληνικόν λαόν, η λατινική αριστοκρατία έδειξεν αποστροφήν προς το κίνημα- καθόσον ησθάνοντο ότι εν τοιούτω δημόδει κινήματι δεν ηδύνατο ή ν' απολέσωσι τα τελευταία λείψανα μεσαιωνικών προνομίων. Ούτω δε και εγένετο (...) Ο διεγερθείς λαός επανέστη υπό Έλληνας αρχηγούς, ελληνικάί δε οικογένεια προσέστησαν των κοινών (...) Εν πλήρει λιποψυχία κατέπεσεν η φραγκική αριστοκρατία. Ούτω τα γένη ταύτα ετιμωρήθησαν δια τας παλαιάς αμαρτίας των προγόνων αυτών, οίτινες εν βραχυγνώμονι ακοινωνησία παντελώς απέκλειον εαυτούς απέναντι των νησιωτών, αντί να συνενωθώσι μετ' αυτών εις νέον κοινοτικόν βίον. Ως εκ τούτου οι Φράγκοι κατακτηταί διέμεινον πάντοτε ξένοι επί του εδάφους, εφ' ου κατώκουν²⁰.

14. Στο ίδιο, σ. 32-33.

15. Στο ίδιο, σ. 33.

16. Στο ίδιο, σ. 35.

17. Raubert Saulger, *Histoire nouvelle des anciens ducs et autres souverains de l'Archipel*, Παρίσι 1698.

18. Ben J. Slot, «Ο ιεραπόστολος Raubert Saulger», *Μνημοσύνη* 6 (1976-1977), σ. 117-144. Σύμφωνα με τον Slot, «στην πραγματικότητα δεν γνωρίζουμε σχεδόν τίποτα για τον Μάρκο Α΄ και τη Νάξο, εκτός από το ότι στην εποχή του «εφαρμόστηκε το φεουδαλικό σύστημα», και «τελικά δεν κατέχουμε πολλές πληροφορίες για την εποχή των Σανούδων»· βλ. ο ίδιος, «Οι Σανούδοι και το Δουκάτο της Νάξου», *Φλέα* 33 (Ιανουάριος-Μάρτιος 2012), σ. 5-19 (6, 8, 17). Για νεότερα στοιχεία σχετικά με τη λατινική κατάκτηση στο Αιγαίο, βλ. Ν. Γ. Μοσχονάς – Μ-Γ Λίλυ Στυλιανούδη (επιμ.), *Το Δουκάτο του Αιγαίου*, Πρακτικά Επιστημονικής Συνάντησης (Νάξος – Αθήνα 2007), Κέντρο Ερευνής της Ελληνικής Κοινωνίας/Ακαδημία Αθηνών – Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2009.

19. Για την κρίση της Λατινοκρατίας, τις δυναστικές διαμάχες, την εχθρότητα του πληθυσμού στις λατινικές αρχοντίες, τις επιθέσεις του Μπαρμπαρόσσα και την κατάκτηση των νησιών (1537-1566), βλ. Ben J. Slot, *Archipelagus turbatus. Les Cyclades entre colonisation latine et occupation ottomane c. 1500-1718*, τ. 1, Netherlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul, Ισταμπούλ 1982, σ. 66-87.

20. *Ομιλία απαγγελθείσα (...) υπό Ερνέστου Κουρτίου μεταφρασθείσα (...) υπό Θεοδώρου Δαμαλά*, ό.π., σ. 50-51.

Το συμπέρασμα του Κούρτιου, αν και υπερβολικό, εδράζεται στον προϊόντα διαχωρισμό ανάμεσα σε λατινικές και ελληνικές κοινότητες, οι οποίες ανεξαρτητοποιήθηκαν βαθμιαία και τέθηκαν υπό την αγίδα του οικογενειακού Πατριαρχείου που εμφορείτο από αντιλατινικό πνεύμα. Αυτό, ωστόσο, δεν απέκλεισε την ενσωμάτωση των Λατίνων στην τοπική κοινωνία, τη συμμετοχή τους στην Επανάσταση του 1821 και την αφομοίωσή τους από το ελληνικό κράτος²¹.

Ως προς το ζήτημα της ελληνικότητας των Κυκλαδίων, ο Κούρτιος θεωρεί ότι είναι οι πλέον αμιγείς σε σχέση με τους υπόλοιπους Έλληνες, οι οποίοι αδυνατούν να συμβάλουν στην αναβίωση της αρχαιοελληνικής φυλής. Για να ενισχύσει την άποψή του προβάλλει το επιχείρημα ότι τα ανδραγαθήματα του Αγώνα της ανεξαρτησίας οφείλονται στους Υδραίους και Σπετσιώτες που ήταν Αλβανοί:

Το μέλλον λοιπόν των νήσων εξήρτηται από το ελληνικού μέρους του πληθυσμού. Εάν δε το αμιγές ελληνικόν αίμα είναι το μόνον, όπερ υπόσχεται μέλλον εις το Ελληνικόν κράτος, λαμπροτάτας τω όντι πρέπει τις να τρέφη ελπίδας περί των νήσων τούτων. Ενταύθα η αρχαία των κατοίκων φυλή ήκιστα ανεμίχθη μεθ' ετερογενών στοιχείων, ενταύθα ευρίσκομεν τους φθόγγους των αρχαίων ελληνικών διαλέκτων ακραιφνέστερον διατηρουμένους. Αλλ' ας μην απατώμεθα. Εκ του εδάφους της αμιγούς ελληνικής εθνικότητας ουδεμία ακμαία και χυμώδης φυλή θέλει πλέον αναβλαστήσει. Άπαντα ταύτα είναι ωραία απηχίσεις και αναμνήσεις, ας μετά συμπαθείας παρακολουθούμεν αλλ' ουδέν εγγενές σφρίγγος υπάρχει, εν τοις κόλποις του οποίου απόκειται μέλλον τι. Τα ηρωικά κατορθώματα του υπέρ ανεξαρτησίας αγώνος προήλθον εκ των νήσων, όπου το ελληνικόν αίμα είναι τα μάλιστα αναμικτόν. Αι Σπέτζαι και η Ύδρα είναι εντελώς αλβανικά²².

Ωστόσο, συνεχίζει ο Κούρτιος, οι Κυκλαδίτες, αν και δεκτικοί προόδου, δεν έχουν προοδεύσει σημαντικά από την εποχή των σταυροφόρων, και παρά το γεγονός ότι η πειρατεία πατάχθηκε από το ελληνικό κράτος και η Ερμούπολη ήταν σε ακμή, δεν υπήρχε πραγματική ανάπτυξη, λόγω της ερείπωσης και της μείωσης του πληθυσμού, εν μέσω μιας ευλογημένης φύσης που εξακολουθούσε να θάλλει:

Οι Κυκλαδίται Έλληνες είναι εύπιστοι, αγαθοί και φιλόξενοι νησιώται ουχί άνευ παντοδαπής προς πρόοδον επιδεκτικότητας, κατ' ουσίαν όμως είναι ακόμη οίσι επί της εποχής των σταυροφοριών, χαύνοι, εκνευρισμένοι και αχαρακτήριστοι. Αι πειρατεΐαι, αίτινες εν τοις ύδασι τούτοις ως αυτοφυές ζιζάνιον πάντοτε εκ νέου αναφαίνονται, ευθύς ως ισχυρόν τι Κράτος δεν επικυριαρχεί της θαλάσσης, έπαυσαν ήδη. Η τάξις και η νομιμότης πανταχού επανήλθον. Εν μέσω των Κυκλάδων ακμάζει νέα τις εμπορική πόλις Ερμούπολις ή εν Σύρω, ήτις ως ποτε η Δίλος σπνενοίη την Ευρώπην, την Ασίαν και την Αφρικίν· την ζωογόνον όμως πνοήν νεοστευχούς και σφριγγώδους παρόντος ουδαμού τις αισθάνεται. Αι πλείσται νήσοι ομοιάζουσιν εισέτι με κατηραμένα ερείπια· ακόμη δε και αι καρποφορώταται δεν έχουσι νυν ούτε καν το δωδέκατον του παλαιού πληθυσμού των (...) Η φύσις όμως εξακολουθεί θάλλουσα εν απαραμειώτω καλλονή, τα δώρα του ουρανού εκχέονται επί την γην, αδιάφορον εάν οι άνθρωποι είναι η δεν είναι αξιού των²³.

21. Ben J. Slot, *Archipelagus turbatus*, ό.π., σ. 275-279.

22. Ομιλία απαγγελθείσα (...) υπό Ερνέστου Κουρτίου μεταφρασθείσα (...) υπό Θεοδώρου Λαμαλά, σ. 50-51.

23. Στο ίδιο, σ. 52-53.

Ας έλθουμε τώρα στον ανασκευαστικό επίλογο του Θεόδωρου Δαμαλά, ο οποίος εγκυκαλεί τον Κούρτιο ότι

Ούτε ευθύτητα δευκνύει ως προς τας κρίσεις του, θυσιάζων ούτω την ιεράν αλήθειαν εις τον ποταπών φυλετικόν εγωισμόν και εις τα χαμερπή εθνολογικά συμφέροντα, ούτε ορμάται εκ της μεταρσίας εκείνης απόψεως του υπό καθολική έννοιαν humanismus, αφ' ης ο μέγας τω όντι ιστορικός οφείλει να επισκοπή την πορείαν της ανθρωπότητος ιστορίας²⁴.

Δεν του καταλογίζει άγνοια, αλλά «προλήψεις». Το μείζον ζήτημα είναι «η αμιγής γενεαλογική συνέχεια» του ελληνικού έθνους εις πείσιμα των απόψεων του Φαλμερά-υερ, από τον οποίο φαίνεται να επηρεάζεται ο Γερμανός ιστορικός²⁵. Ο Δαμαλάς επισημαίνει ακόμη τη συμβολή των Βυζαντινών στον ευρωπαϊκό πολιτισμό, τον οποίο διέσωσαν από την αραβική κατάκτηση και «δια του πολιτισμού κατά την εποχήν της αναγεννήσεως μετέδωκαν την ακμήν εις τους Ευρωπαίους»²⁶, πράγμα που δεν αναγνωρίζουν οι Ευρωπαίοι ιστορικοί που περιφρονούν το Βυζάντιο και ευνοούν τον μωαμεθανισμό. Αντιπαραθέτοντας Βυζάντιο και Φράγκους, ο Δαμαλάς θεωρεί ότι είναι κατακριτέος «ο προς τους φράγκους σταυροφόρους εννεός θαυμασμός του κ. Κουρτίου», σύμφωνα με τον οποίο «άνευ φράγκων σταυροφόρων αδύνατον να υπάρξη “κίνησις και ζωή” εν Ανατολή»²⁷. Αλλά, παρατηρεί, «οι φράγκοι ήλθον ως καταστροφείς, ουχί δε ως ανοικοδομηταί» και οι σταυροφορίες «κατέστρεψαν το κράτος, όπερ ηδύνατο ν' απωθήση την Μωαμεθανικήν βαρβαρότητα»²⁸. Προσθέτει ακόμη ότι «εάν το Βυζαντινόν κράτος δεν κατεστρέφετο, ο σημερινός ευρωπαϊκός πολιτισμός θα ήτο εις πολύ απώτερον επί τα πρόσω σημείον, παρ' όπου σήμερον ίσταται»²⁹. Η επίκρισή του έχει πολιτική χροιά:

Ο κ. Κούρτιος γράφει υπό το πρίσμα του Deutschland über alles “η Γερμανία υπεράνω πάντων”, και ουδόλως σκοτίζεται δι' εκπολιτιστικές θεωρίας, καίτοι καταγόμενος εκ της χώρας της μεταφυσικής. Θεωρεί λοιπόν την Ανατολήν αν όχι ως “Μυσών λείαν”, τουλάχιστον ως “Γερμανών λείαν”, ως πολλοί συμπολίται αυτού κατ' εκείνο έλεγον και έγγραφον· ρίπτει δε και ολίγον διηλιτήριον επί των νεοελληνικών ημών πραγμάτων, βαρέως εννοείται φέρων την κατά το σύνταγμα φυγάδευσιν των συμπατριωτών του εκ της Ελλάδος και την ανατροπήν του σχεδίου του να διοικηθή η Ελλάς ως επαρχία της Βαυαρίας, ως βαναρική τις Αλγερία. Τολμώμεν όμως να τω ειπώμεν, ότι ουδαμώς γινώσκει και ότι είναι πολύ κακά πληροφορημένος, ως προς τα νεοελληνικά ημών πράγματα³⁰.

Στο σημείο αυτό ο Θεόδωρος Δαμαλάς επηρεάζεται από τον Κωνσταντίνο Παπαρηγόπουλο, ο οποίος εξαιρεί την προσφορά του Βυζαντίου παραπέμποντας

24. Στο ίδιο, σ. 67.

25. Για τον Φαλμεράυερ, τη θεωρία του και τις αντιδράσεις, βλ. Jakob Philipp Fallmerayer, *Geschichte der Halbinsel Morea während Mittelalters*, τ. 1, Στουτγάρδη 1830· Γιώργος Βελουδής, *O Jakob Philipp Fallmerayer και η γένεση του ελληνικού ιστορισμού*, ΕΜΝΕ/Μνήμων, Αθήνα 1982· Έλλη Σκοπετέα, *Φαλμεράυερ. Τεχνάσματα του αντιπάλου δέους*, Θεμέλιο, Αθήνα 1999.

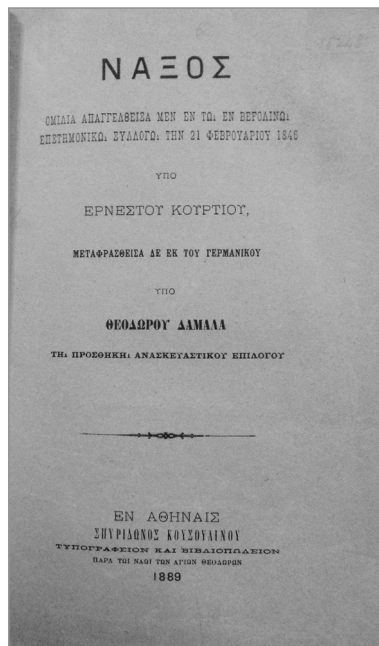
26. Ομιλία απαγγελθείσα (...) υπό Ερνέστου Κουρτίου μεταφρασθείσα (...) υπό Θεοδώρου Δαμαλά, ό.π., σ. 69.

27. Στο ίδιο, σ. 70.

28. Στο ίδιο, σ. 71.

29. Στο ίδιο, σ. 71-72.

30. Στο ίδιο, σ. 72.

Εικ. 3. Θεόδωρος Δαμαλάς, *Νάξος* 1889

στον ιστορικό Rambaud³¹, «εκ των ολίγων Εσπεριών όσοι έκριναν τα καθ' ημάς απαθώς»³². Η αποκατάσταση του Βυζαντίου ως θεματοφύλακα του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού από τους Έλληνες λογίους τοποθετείται στη δεκαετία του 1860, όταν το ελληνικό κράτος διαμόρφωσε την ιδεολογία και την πολιτισμική του ταυτότητα³³.

Ως προς τους Κυκλαδίτες, ο Δαμαλάς έχει να παρατηρήσει ότι δεν συμμετείχαν στην Επανάσταση του 1821 όσο οι κάτοικοι των τριών ναυτικών νησιών, επειδή «η κατασυντριβίρασα αυτούς φεουδαλική φραγκοκρατία δεν τας άφησε να διακριθώσι κατά τον αγώνα· καίτοι δεν είναι ορθόν να νομίζης, ότι το αφ' εαυτάς έμειναν και αύται όλως αμέτοχοι του υπέρ πάντων αγώνος»³⁴. Κάνει διάκριση ανάμεσα στους ορθόδοξους και καθολικούς Έλληνες, τους οποίους θεωρεί εκφυλισμένους:

Οι απόγονοι του «βαρυγδουποπατούντων φράγκων σταυροφόρων», οι απόγονοι του ηρωικού Σπετζαμπάντα γνωστοί εν Ανατολί υπό το όνο-

31. Πρόκειται για τον Alfred Nicolas Rambaud (1842-1905), καθηγητή ιστορίας στη Σοβόννη και υπουργό παιδείας, που έγραψε ιστορία του Βυζαντίου.

32. «Οποῖον χάσμα, εν τῷ πολιτισμῷ της ἀνθρωπότητος, εἴν δεν υπήρχε το Βυζάντιον! Τέσσαρες μεγάλοι ἀνθρώπων φυλαί ἐδέχθησαν τα διανοητικά αὐτοῦ ενεργητήματα· ο γερμανικός και ο δυτικός κόσμος, του οποίου οι βάρβαροι βασιλεῖς υπ' αὐτοῦ ἐξεπαιδεύθησαν· οι Άραβες, οι πολέμοι αὐτοῦ, οἴπνες εἰς αὐτό εν τούτοις ὠφέλιον την διανοητικὴν λαμπρότητα του Βαγδατίου, του Σαλέρνου και της Κορυβδης· οι Τούρκοι, οι καταστρέφαντες αὐτό, και οι Σλαῖοι και οι καθ' ημάς Έλληνες, οι κληρονόμοι και ἴσως οι ἐκδικηταί αὐτοῦ. Επί πάντων τούτων των λαῶν ἐπέδρασε κατά το μάλλον ή ἴττον δια της φιλολογίας, δια της τέχνης, δια της ἀρχιτεκτονικής, δια των νόμων αὐτοῦ· ὡστε υπήρξεν ου μόνον προμαχὸν της Ευρώπης ἀλλά και διδάσκαλος αὐτής»· βλ. Κωνσταντῖνος Παπαρηγόπουλος, *Ιστορία του Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, τ. 4, Ἀθήνα 1925, σ. 249.

33. Roxane D. Argyropoulos, *Les intellectuels grecs à la recherche de Byzance (1860-1912)*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Ἀθήνα 2001.

34. *Ομιλία απαγγελθείσα (...) υπό Ἐρνέστου Κορτζίου μεταφρασθείσα (...) υπό Θεοδώρου Δαμαλά*, σ. 73.

μα Λεβαντίνοι ή Φραγκορωμοί κατέπεσον σήμερον εις το πλέον αξιοθρηνήτως χαμηλόν σημείον εκφυλίσεως και εκνευρύνσεως και τούτο χωρίς να υποστώσιν ούτοι τοιαύτα δεινά εκ της Τουρκικής τυραννίας, οία οι ορθόδοξοι Έλληνες. Εν τοις απογόνους αυτών ήκιστα δύναται τις ν' αναγνωρίση τους ηρωικούς και ατιθάσους σταυροφόρους, οίτινες τούσούτον κινούσι τον θαυμασμόν σου. Μη ομιλής λοιπόν τούσούτον αποφθευματικώς περί εκνευρισμένων λαών, πριν πρώτον παρατηρήσης και εξετάσης την σημερινήν κατάστασιν των άλλων εκείνων λαών, οίτινες σε κρατούσι κεχηνότα υπό θαυμασμού³⁵.

Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι ο Λαμαλάς, αντιπαρατιθέμενος στον Κούρτιο, θεωρεί τη Λατινοκρατία ως μια σκοτεινή περίοδο για τον ελληνισμό. Χρησιμοποιεί μάλιστα τον όρο «Φράγκοι», αναφερόμενος συλλήβδην στους λατινικής καταγωγής κατακτητές, όπως άλλωστε ο Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος και ο Karl Hopf, οι οποίοι χρησιμοποίησαν τον όρο «Φραγκοκρατία», όρος που μέχρι πρόσφατα χρησιμοποιούθηκε αδιακρίτως μαζί με τον όρο «Λατινοκρατία» στην ελληνόγλωσση και ξενόγλωσση βιβλιογραφία³⁶. Από την άλλη πλευρά, η περίοδος από το 1204, που δεν εμφανίζεται με σαφήνεια και ενότητα όπως άλλες περιόδους ξενικής κυριαρχίας, λόγω διαφορετικής διάρκειας της κατάκτησης και διαφορετικής εθνικής προέλευσης των κατακτητών, καθώς και της συγχώνευσης της ελληνικής με την ξένη παράδοση³⁷, θεωρήθηκε ως συμβατική αφετηρία του νέου ελληνισμού από τους Ζαμπέλιο, Παπαρρηγόπουλο, Σάθα, Άμαντο, και άλλους³⁸.

Η αρνητική εικόνα για τους Φράγκους ή Λατίνους, όπως έχει πλέον καθιερωθεί να λέγονται, διαμορφώθηκε από τις σταυροφορίες και τις τραυματικές εμπειρίες των Βυζαντινών, κυρίως όμως την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1204, και αποτυπώθηκε στις βυζαντινές πηγές της γραφειοκρατικής πολιτικο-εκκλησιαστικής ιεραρχίας που ήταν υπερήφανη για τον ανώτερο πολιτισμό των Βυζαντινών έναντι των «βαρβάρων» της Δύσης, με τους οποίους όμως συμβίωσαν και ανέπτυξαν δεσμούς, ενώ υπήρχε πάντοτε η αίσθηση ενότητας του χριστιανικού κόσμου έναντι των «ασεβών» Τούρκων³⁹. Τα αντιλατινικά αισθήματα εκφράστηκαν και από τους νεότερους Έλληνες ιστορικούς⁴⁰, και μάλιστα από τον «εθνικό ιστοριογράφο» μας Κωνσταντίνο

35. Στο ίδιο, σ. 78.

36. Αλέξιος Γ. Κ. Σαββίδης, «Λατινοκρατία» - «Φραγκοκρατία» μετά το 1204 μ.Χ. Όροι ταυτόσημοι», *Βυζαντιακά* 23 (2003), σ. 185-209.

37. Χρύσα Α. Μαλτέζου, «Graecolatinitas nostra: ζητήματα και προοπτικές», Διεθνές Συμπόσιο *Πλούσιοι και φτωχοί στην κοινωνία της ελληνολατινικής Ανατολής*, επιμ. Χρύσα Α. Μαλτέζου, Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, Βενετία 1998, σ. 11-15.

38. Απόστολος Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, τ. Α' Αρχές και διαμόρφωσή του*, Θεσσαλονίκη 1974, σ. 46-47.

39. Πάρις Γουναρίδης, «Η εικόνα των Λατίνων», *Η τέταρτη Σταυροφορία και ο ελληνικός κόσμος*, επιμ. Ν. Γ. Μοσχονάς, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2008, σ. 43-59. Βλ. επίσης Αθανάσιος Κωτσάκης, «Σχέσεις Ελλήνων ορθοδόξων και Λατίνων στις Κυκλάδες κατά την εποχή του Δουκάτου του Αιγαίου (13ος-16ος αιώνας)», *Το Δουκάτο του Αιγαίου*, ό.π., σ. 309-331.

40. Ειδικότερα για την ιστοριογραφία της περιόδου της Βενετοκρατίας, βλ. Αναστασία Παπαδιά-Λάλα, «Η Βενετοκρατία στον ιστοριογραφικό λόγο. Αντιλήψεις και ερμηνευτικές προσεγγίσεις», *Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002*, Πρακτικά Δ' Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας, Τόμος Β', επιμ. Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης - Τριαντάφυλλος Ε. Σικλαβενίτης, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2004, σ. 553-572 για τα Επτάνησα, βλ. Νίκος Καραπιδάκης, «Η ιστορία των δυτικών κυριαρχιών. Η παρεκκλίση από την κοινωνική ιστορία στην εθνική. Η διάσταση μεταξύ των στοχαστών και των ιστοριογράφων της κατάκτησης», στο ίδιο, σ. 573-584.

Παπαρρηγόπουλο και όσους επηρεάστηκαν από αυτόν ιδίως τον 19ο αιώνα⁴¹, καθώς ο Θεόδωρος Δαμαλάς.

RÉSUMÉ

RECEPTIONS NATIONALES' DE L' HISTOIRE DE NAXOS AU XIXe SIÈCLE: LA TRADUCTION DE LA BROCHURE D' ERNST CURTIUS NAXOS (1846) PAR THEODOROS DAMALAS (1889)

Alexandra Sfoini

Dans cet article, je traite de la manière de la reception et adaptation de l'histoire de Naxos et des Cyclades au XIXe siècle, qui fait partie du récit national tel défini par Konstantinos Paparrigopoulos. À cette fin, je présente la traduction de la brochure de l'historien et archéologue Allemand Ernst Curtius sur l'histoire de Naxos (Berlin 1846) par Theodoros Damalas (Athènes 1889). Le traducteur ajoute une préface et un épilogue réfutatoire, dans lesquels il critique l'opinion de Curtius sur l'occupation latine et la question cruciale de la race grecque avec des arguments nationaux. Le court traité de Curtius, une version publiée d'un discours prononcé à Berlin où il a enseigné, est l'une des premières tentatives d'approche scientifique de l'histoire de Naxos avant les travaux de Karl Hopf. Curtius pense qu'au cours de l'Antiquité et de la colonisation des Ioniens l'île a connu une période de floraison, tandis que rien de remarquable ne s'est passé pendant la période romaine et la période byzantine, la piraterie ayant été pratiquée en mer Égée. Au contraire, l'occupation latine et l'administration de Marco Sanudo et de ses successeurs ont apporté la stabilité et fait de Naxos à nouveau la « souveraine de l'Archipel ». Néanmoins, Curtius reproche à l'aristocratie féodale le déclin ultérieur de Naxos et sa soumission aux Ottomans. Il soutient même que les conquérants Francs sont restés des étrangers sur l'île et que les habitants des Cyclades, bien que moins mélangés que d'autres insulaires et capables de progresser, n'ont pas réussi à amener le développement à leur île. Dans son épilogue, Damalas reproche à Curtius des « préjugés » sur la question de la pureté nationale, influencés par les vues de Fallmerayer, admiration extrême pour les envahisseurs Francs, à cause desquels les Naxiens ont décliné, soulignant la contribution de Byzance à la civilisation européenne. En bref, il estime que la « Francocratie », comme il appelle l'occupation latine, était une période sombre pour l'hellénisme, à la suite du point de vue de l'historien national Konstantinos Paparrigopoulos.

41. Κ. Θ. Δαμαλάς, *Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος. Η εποχή του - η ζωή του - το έργο του*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1986· βλ. επίσης Γιάννης Κουμπουρλής, «Όταν οι ιστορικοί μιλούν για τον εαυτό τους: ο ρόλος του εθνικού ιστορικού στους πρωτοπόρους της ελληνικής εθνικής σχολής», *Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002*, ό.π., τ. Α', σ. 81-101.